

він знову змусив братів визнати свою зверхність. 14 квітня 1275 р. почалася війна проти Литви, в якій взяли участь і Володимир Василькович, і Мстислав Данилович. М. Котляр вказує, що за підтримки Лева Даниловича Тройден напав на Волинь і пограбував його. Вважається, що це була одна з вагомих причин відверто негативного ставлення до Лева з боку Володимира Васильковича, і його рішення зробити своїм наступником Мстислава.

Після того, як у 1277 році Володимир Василькович, Мстислав Данилович та Юрій Львович взяли участь в поході з ординським улус – беком проти Литовської держави, почав складатися союз Володимира та Мстислава проти Лева Даниловича.

Як розповідає С. Панишко, коли Володимир Василькович захворів і вирішив призначити своїм наступника, серед його найближчих родичів було три претенденти: з однієї сторони це Лев Данилович та Юрій, а з іншої – Мстислав Данилович. Автор звернув увагу на тісні зв'язки з Юрієм, і висловив здогадку, що володимирський стіл передасть Юрію. Але чому Володимир змінив свою думку, можна лише здогадуватися. У 1287 році Мстислав Данилович отримав від смертельно хворого Володимира документ про передачу у спадщину Володимирського князівства. Але до того ми не маємо свідчень про їх особливу дружбу. Радісний Мстислав відразу про це повідомив старшого брата. Тепер Мстислав з удільного князя перетворювався на сильного сюзерена Волині. 10 грудня 1288 р. помер Володимир Василькович. М. Котляр вказує на те, що ще за життя Володимира Лев приходив до нього і просив його, щоб він віддав йому Берестейську волость. Володимир йому категорично відмовив [10, с. 8–10]. Незважаючи на заповіт, Юрій Львович зайняв Берестя. Лев намагався розділити з Мстиславом володіння Володимира, але Мстислав не збирався це робити. І як дотепно написав М. С. Грушевський «Мстислав так настрахав татарами Юрія та його батька, що вони мусили виректисся всяких аспірацій на Волинь, Володимирські землі по його смерті в цілості перейшли до Мстислава» [4, с. 101–102]. І Лев змусив Юрія повернути назад Берестя. Тепер вся Волинська земля опинилася в руках Мстислава. В. Пашуто навпаки стверджує, що «Мстислав Данилович до 1289 року прихильник Володимира, змінив орієнтацію після об'єднання Волині у своїх руках, і ступив на шлях співпраці з Левом» [11, с. 118]. Але крім В. Пашуто цю версію ніхто не підтвердив. Тому чи було так насправді – невідомо.

У кінцевому рахунку, після смерті Мстислава Даниловича Володимирське князівство з Луцьком перейшло до Юрія Львовича.

Список використаних джерел

1. Галицько–Волинський літопис / упорядник Р. М. Федорів. – Львів: «Червона калина», 1994.
2. Войтович Л. В. Князь Лев Данилович / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2012.
3. Грицак П. Галицько–Волинська держава / П. Грицак. – Нью-Йорк: Обнова, 1958. – 176 с.
4. Грушевський М. С. Історія України – Русі. – Т.3. Видання друге. – Львів, 1905.
5. Дубонис С. А. Борьба за литовский трон после смерти короля Миндаугаса (1264–1268) // Украина в Центрально–Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XIV ст.). – К., 2004. – №4. – С.128.
6. Карабин Б. Князі України – Русі. – Львів: Видавництво «Край», 1993.

7. Котляр М. Ф. Україна крізь віки: Галицько–Волинська Русь. – Т.5. – К.: Видавничий дім альтернатива, 1998.
8. Крип'якевич І. П. Галицько–Волинське князівство. – К.: Наукова думка, 1983.
9. Мельничук Я. Князі України – Русі. – Львів: Видавництво «Край», 1993.
10. Панишко С. Поїздка волинського князя Володимира Васильковича до Ногає у 1286 р. // Київська Старовина. – К., 2007. – С.20.
11. Пашуто В. Г. Очерки по истории Галицко–Волинской Руси. – М., 1950.

References

1. Galyc'ko–Volyns'kyj litopys / uporjadnyk R. M. Fedoriv. – L'viv: «Chervona kalyna», 1994.
2. Vojtovych L. V. Knjaz' Lev Danylovych / Instytut ukrai'noznavstva im. I. Krypjakevycha NAN Ukrai'ny. – L'viv, 2012.
3. Grycak P. Galyc'ko–Volyns'ka derzhava / P. Grycak. – N'ju–Jork: Obnova, 1958. – 176 s.
4. Grushevs'kyj M. S. Istorija Ukrai'ny – Rusy. – T.3. Vydannja drugе. – L'viv, 1905.
5. Dubonis S. A. Bor'ba za litovskij tron posle smerti korolja Mindaugasа (1264–1268) // Ukrai'na v Central'no–Shidnij Jevropi (z najdavnishyh chasiv do kincja XIV st.). – K., 2004. – №4. – S.128.
6. Karabin B. Knjazi Ukrai'ny – Rusi. – L'viv: Vydavnytvo «Kraj», 1993.
7. Kotljар M. F. Ukrai'na kriz' viky: Galyc'ko–Volyns'ka Rus'. – T.5. – K.: Vydavnychyj dim al'ternatyva, 1998.
8. Kryp'jakevych I. P. Galyc'ko–Volyns'ke knjazivstvo. – K.: Naukova dumka, 1983.
9. Mel'nychuk Ja. Knjazi Ukrai'ny – Rusi. – L'viv: Vydavnytvo «Kraj», 1993.
10. Panyshko S. Poi'zdka volyns'kogo knjazja Volodymyra Vasy'l'kovychа do Nogaja u 1286 r. // Kyi'vs'ka Starovyna. – K., 2007. – S.20.
11. Pashuto V. G. Oчерki po istorii Galicko–Volynskoj Rusi. – M., 1950.

Vizer S. A., candidate of historical sciences, associate professor, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), rochkova231094@gmail.com

Rozhkova M. Yu., student, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), rochkova231094@gmail.com

The personal factor in the public processes of Galicia – Volyn Principality in the second half of the XIII century

Analysis of the historical experience and interpersonal relationships between the successors of Daniel of Galich in the second half of the XIII century.

Highlights the peculiarities of the relationship between the successors of Daniel of Galich, namely Lev Danilovich, Vasylo Romanovych, Swarna Danilovich, Mstislav Danilovich, Vladimir Vasilkovich, and Jury Lvovich.

Keywords: *Daniil Galitsky, Lev Danilovich, Shvarna, Voishelk, Mstislav Danilovich, Vasylo Romanovich, Vladimir Vasilkovich and Jury Lvovich.*

* * *

УДК 94(477)«134/1648»

Приходько Ю. О.,

здобувач кафедри історії України,
Уманський державний педагогічний університет
ім. Павла Тичини (Україна, Умань),
yu_pryhodko@ukr.net

КРИЗА СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН Речі Посполитої як одна з передумов визвольної війни українського народу

Досліджується історія соціально-економічного піднесення Речі Посполитої в XVI і на початку XVII століття та початок занепаду Речі Посполитої з другої чверті XVII століття, одним із наслідків яких став початок Визвольної війни українського народу та суть історичних процесів.

що мали місце в минулому Речі Посполитої. Також досліджуються причини та наслідки кризи системи економічних відносин Речі Посполитої. Історична роль Речі Посполитої полягала в об'єднанні слов'янського світу. Але переважна більшість шляхти, як носій сарматської ідеї виборності та догматично-репресивної тоталітарної нетерпимості, не тільки руйнувала цей об'єднуючий проект, але й визначила крах своєї державності, що було підтверджено неспроможністю Речі Посполитої запобігти Українській національній революції.

Ключові слова: соціально-економічна модель, фільварок, чини, монетарна криза, торговельний баланс, лаит, лан.

В статті планується дослідити історію суспільно-економічного піднесення Речі Посполитої в XVI – на початку XVII ст. та початок занепаду Речі Посполитої від другої чверті XVII ст., що одним з наслідків мало початок Визвольної війни українського народу.

Серед сучасних українських досліджень, в яких глибоко досліджується така проблематика, перш за все треба назвати роботу львівських авторів Л. Зашкільняка і М. Крикуна [1], яка на сьогодні є фундаментальним на теренах України дослідженням польської історії. Цікавою є збірка статей авторського колективу О. Дзюби та ін. [5], в якій містяться довідки про діяльність на теренах Речі Посполитої видатних українців. З позиції «золотого віку» польської культури доба Ренесансу досліджується в посібнику під редакцією Л. Брагіної [3]. Вельми об'єктивним є російськомовне видання авторів Міхала Тимковського, Яна Кеневича, Єжи Хольцера [9], яке є перекладом з польської мови дослідження проблемних питань та сучасного погляду на них стосовно ключових подій польської історії. Не можна обійти увагою книгу «Славянское барокко» [8], яка є збіркою статей з предметних питань кожної з галузей барокового мистецтва слов'ян. Особливо необхідно відзначити спрямовану на переосмислення усталеної схеми української історії працю професора НаУКМА Наталії Яковенко [10]. Додає гостроти сприйняття особливостей прикордонного життя тогочасної України монографія Чарльза Кінга [14]. Словнена глибокого емоційного забарвлення книга відомої дослідниці Тетяни Таїрової-Яковлевої спонукає до серйозних роздумів про досліджуваний період вітчизняної історії [11]. Цілеспрямовано висвітлює проблематику економічних змін у новопосталій державі – Речі Посполитій праця дослідника Андрія Чуткого [12]. Детально проаналізована польська історіографія історико-економічних досліджень Речі Посполитої XVI–XVII ст., та зазначена недооцінка польськими дослідниками господарського розвитку українських земель в працях Владислава Берковського [15]. Іншим історіографічним дослідженням означеної проблематики є ґрунтовні праці Наталії Білоус [16]. Важливим джерелом фактографічного матеріалу для вивчення економічних відносин на українських землях Речі Посполитої є збірник документів, що його упорядниками виступили Наталія Яковенко та Володимир Кравченко [17]. Для з'ясування особливостей господарського життя тогочасних українських міст вельми змістовним є дослідження Петра Саса [13].

Завдання роботи: проаналізувати й узагальнити історичний матеріал, оцінивши найважливіші події та явища історії Речі Посполитої, дослідити кризові явища системи соціально-економічних відносин Речі Посполитої в означений період, які стали однією з причин Визвольної війни українського народу.

Система економічних відносин в Речі Посполитій, яка склалася після Люблінського сейму 1569 року, характеризувалась складною структурою взаємовідносин по виробництву, розподілу, обміну та споживанню товарів між господарюючими суб'єктами всередині країни та збільшенням присутності місцевої продукції на зовнішніх ринках. Річ Посполита була однією з найбільших європейських держав від останньої третини XVI до середини XVIII ст.: на території 815 тис. км² мешкало близько 8 млн. осіб різних етносів і віровизнань. Територіально і за чисельністю населення у ній переважало Польське королівство (завдяки приєднанню Підляшшя, Волині, Брацлавщини та Київщини) [16, с. 77].

Фактично Люблінська унія мала перш за все економічний підтекст, бо польським феодалам вона була потрібна для отримання нових земель володінь, яких вимагав екстенсивний шлях розвитку господарства. Певною мірою економічна політика та господарський розвиток Речі Посполитої нагадували долю Іспанського королівства після Великих географічних відкриттів – підкорення величезних колоніальних територій дало змогу отримувати величезні надприбутки для феодалного стану, а отже відмовитися від удосконалення існуючих видів господарської діяльності [12, с. 125].

На зміну королівству спадковому прийшла Річ Посполита як самобутня форма державного управління, яку зазвичай характеризують як шляхетську республіку з огляду на те, що її державний устрій був наскрізь шляхетським. В тогочасній Речі Посполитій відбувався адміністративний, юридичний та економічний перерозподіл українських земель на польський кшталт. Саме шляхта й була провідником цієї політики, бо вона отримала право купувати володіння на будь-яких землях Речі Посполитої і прагнула нових багатих східних територій. Головними відмінностями польської шляхти від литовської аристократії були войовничий католицизм і відкрита зневага до українського населення та його культури [11, с. 3–4]. Формально всі шляхтичі – як магнати так і шляхта – були рівні між собою та були панівним станом. Однак рівність між великими, середніми та дрібними землевласниками була лише юридичною фікцією. Всі важелі управління державою залишалися в руках магнатства. Воно широко користувалось цим для укріплення своїх позицій в країні. Для цього використовувався державний земельний фонд – королівські землі, староства, що знаходилися в руках великих сановників.

Вичерпання можливостей езекуційного руху на початку XVII ст. відкрило шлях для трансформації шляхетської демократії в її різновид – режим магнатської олігархії, що остаточно сформувався до середини століття. Зросла питома вага магнатів у землеволодінні – Потоцькі, Браніцькі, Сенявські, Чарторийські, Радзивілли, Сапегі, Вишневецькі, Конєцпольські та інші зосереджували в своїх руках величезні земельні комплекси [1, с. 106–113].

У залежності від конкретних обставин у відновленні шляхетських маєтків практикувалося два методи: переведення села на чинш або розширення фільварку. Розширення фільварків відбувалося значно частіше, ніж запровадження чиншу, й у XVII ст. основою аграрного ладу стає панський фільварок [1, с. 125]. Фільваркові господарства являли собою переважно великі землеробські

господарства, які володіли по крайній мірі двома–трьома ланами орної землі та були більшими ніж господарства селян [7, с. 126]. Обезземелені, частково чи повністю, селяни змушені були шукати роботу у своїх панів, які сповна користалися з їхнього скрутного соціально–матеріального становища і нещадно експлуатували [1, с. 209]. Власне фільваркові поля не займали й половини всієї орної землі, але разом з наділами селян, які знаходилися у сильній залежності від фільварку, вони за своїми розмірами значно перевищували поля селян–чиншовиків.

Проблема розквіту панщинно–фільваркового господарства в Речі Посполитій є не тільки польською, але й загальноєвропейською. В країнах західної Європи в цей час продовжував зберігатися чинш, причому феодальні відносини все більше втрачали своє значення. Проблема виникнення подібного дуалізму в аграрному ладі Європи в кінці середніх віків може бути вирішена тільки на підставі порівняльного методу на основі вивчення загальноєвропейського розвитку. Було два головних фактори: можливість легкого збуту продукції сільського господарства, передусім збіжжя та відповідно до цього процес закріпачення селян. Для виникнення панщинного фільварку обов'язковою була наявність другого зі згаданих факторів. Закріпачення селян дозволяло зменшити основний капітал, необхідний для створення фільварку, рівно як і обіговий капітал, необхідний для ведення господарства [7, с. 132]. Для створення фільварку не треба навіть купляти землю – її можна було відібрати у селянина, якщо її і купляли, то по цінах незрівнянно низьких. Тим більше, що на перших порах панщинна система давала більше доходів ніж грошова рента. Економічну політику Польщі все більше стали визначати інтереси великих землевласників, внаслідок чого держава не тільки не обмежувала, а й сприяла цьому процесу [7, с. 135].

Помилковим можна вважати твердження деяких вчених, які надають велике значення факту, що селяни не могли витримати конкуренцію через більш високий рівень сільгосптехніки. Шляхта в більшості тільки починала займатися сільським господарством і часто була змушена в господарській області вчитися у селян. Кріпаки виконували роботи за допомогою тієї ж худоби і тими ж знаряддями, що і на своїх землях, де вони працювали, як правило, більш продуктивно. Держава могла зупинити процес розвитку фільваркового господарства на самому його початку. Але, як відомо, економічну політику Польщі все більше стали визначати інтереси великих землевласників, внаслідок чого держава не тільки не обмежувала, а й сприяла цьому процесу [7, с. 135].

Падіння врожайності призводило до помітного зменшення зборів зерна на тих самих орних площах. На додаток до цього, в першій половині XVII ст. спостерігається виразне падіння темпів зростання цін на зерно на внутрішньому і зовнішньому ринках, що було результатом завершення революції цін внаслідок невгамовного напливу благородних металів, особливо срібла, в Європу з Америки. Якщо враховувати й те, що ціни на ремісничо–промислову продукцію почали зростати швидше, ніж ціни на зерно, то стане очевидним, що доходи феодалів від його виробництва тривожно для них зменшувалися.

Зміна кон'юнктури зернового ринку примушували феодалів шукати способів принаймні для збереження

своїх доходів на досягнутому рівні [4, с. 161–169]. Шляхта обрала шлях найлегший, вторований попереднім розвитком фільваркового господарства. Вона почала розширювати його земельний ареал і закладати нові фільварки, щоб збільшити площу під посіви зернових і, тим самим, збори зерна та його продаж. Траплялося, що з цією ж метою частина «парової» землі йшла під посіви зернових. При цьому шляхта, що раніше практикувалося нечасто, відбирала у селян і приєднувала до фільварку частину їхньої надільної землі. Усе це в сукупності дало змогу шляхті утримувати на відносно високому рівні виробництво зерна й доходи від його продажу. Особливе значення в першій половині XVII ст. відігравав, як і раніше, експорт зерна, передусім через Гданськ. Найвищого рівня «гданський» експорт досягнув у 1618 р. – 116 тис. лаштів, а середньорічний експорт через Гданськ у першій половині XVII ст. становив 70 тис. лаштів і був меншим, ніж наприкінці XVI ст., що свідчить про нереалізованість намірів шляхти одержувати високі доходи [1, с. 110]. У середині XVII ст. польське зерно складало заледве 2,5% в загальних оборотах зерном на європейському ринку. Його вистачало на прогодування від 0,5 до 1 млн. осіб. Вивезене до Гданська, зерно обов'язково продавалося місцевим купцям, а ті перепродували його закордонним купцям, котрі й вивозили його на Захід. До 70% зерна, виробленого у фільварках і селянських господарствах і призначеного на продаж, збувалося на внутрішньому ринку [1, с. 107].

Розширення посівних площ фільварків автоматично тягло за собою посилення експлуатації селян. Найвідчутнішим для них було зростання норм панщини: вона доходила до чотирьох–шести днів з лану на тиждень. У першій половині XVII ст. ланових селянських господарств було порівняно небагато, типовими були пів–ланові і чверть–ланові. Для них норма панщини була відносно вища, ніж у «пайовиків»: для пів–ланового господарства – 3–4 дні, для чверть–ланового – 2–3 дні. Відбираючи у селян значну частину робочого часу і сил, панщина й різні відробітки, до яких їх примушували, призводила до того, що селяни не мали змоги приділяти належної уваги своєму господарству, а це вело до зниження його продуктивності, обмеження зв'язків з ринком, подальшого витіснення їх феодалами з останнього.

Дуже негативно відбивалася на селянах система оренди й застави маєтків феодалами. Оренда полягала у віддачі маєтків за певну суму у зазвичай трирічне користування ними; застава – у віддачі маєтків в рахунок позиченої суми до повернення її кредитором; застава тривала три роки, в разі ж неповернення зазначеної суми – ще три роки і так далі, аж до повернення. Шляхта, яка брала маєтки в орендне або заставне володіння, за угодою, укладеною нею з їхніми власниками, зобов'язувалася повернути ці маєтки останнім в належному стані. Проте, вона нерідко шляхом нещадного визиску витискала з селян максимум доходів, так що маєтки поверталися власникам у зруйнованому стані [1, с. 111].

На феодальну експлуатацію, тобто на збільшення панамі кількості й обсягу повинностей, селяни відповідали поганою роботою на фільварковому полі, саботажем, протестами, особливо втечами (неоголошеними селянськими виходами) в маєтки інших панів на Україну,

яка, вкрай обезлюднена, готова була прийняти втікачів – звідусіль для свого загосподарення. Активна політика польської шляхти, що насаджувала свої економічні закони (передусім невідому на Україні панщину) захоплювала найкращі українські землі, здійснювала утиск православ'я та зневажливо ставилася до українського населення, стала однією з головних причин його масових протестів, що дедалі частіше набували форми вилізку у вільні краї [10, с. 125]. Спалахували селянські заворушення через панські зловживання своїм привілейованим становищем (монополне право на володіння землею та звільнення від оподаткування), які переростали у широкомасштабні селянські повстання (у 1591–1593, 1594–1596, 1625, 1630–1631, 1636–1638). Широко розвинувся селянський рух на Правобережній Україні, де в міру відбудови господарства феодалі поспішали скасувати пільги для новопоселенців слобід які певний час не виконували повинностей. Тут панська сваволя посилювалася релігійно-національним пригніченням. Вважається, що близько 10% селян були охоплені втечами й, як зазначалося, для багатьох селян чітко визначився український напрямок втеч [1, с. 109]. Під час селянських повстань закономірно зазнавали збитків маєтки шляхти та магнатів, а часом і господарство низки міст, ускладнювалася торгівля, унеможлилювався збір державних податків тощо [12, с. 149].

У цей час посилюються набіги татар і турків на українські землі Речі Посполитої. Владі Речі Посполитої не вдавалося приборкати часті набіги османців на свої прикордонні терени. Кримський хан і кочівники–ногайці, які були підданими султана, отримували чималий зиск від продажу християнських дітей і селян. Ціла економіка Криму та степової зони спиралася на торгівлю людьми. Невільник коштував у середньому 20–40 злотих. За такі гроші доросла людина могла прожити два–три роки. У 1500–1650-х роках Чорним морем щорічно перевозили до 10 000 невольників із Речі Посполитої та інших причорноморських земель. Чорноморська работоргівля – приклад наймасштабнішої торгівлі білими людьми в історії [14, с. 144–145].

Дослідники загалом сходяться на тому, що до кінця XVI ст. торговельний баланс Речі Посполитої був додатний. Він почав погіршуватися з початку XVII ст., а особливо в другій чверті того ж століття. Це зумовлювалося зазначеними вище труднощами, що їх переживало фільваркове господарство, та монетарною кризою [1, с. 112]. Фінансова система, заснована на вмісті срібла в грошах, була розладнана. Реакцією на це було намагання набутти якомога більше золотих монет – дукатів (флоринів), які були запроваджені у Польщі за грошовою реформою короля Сигізмунда I Старого у 1526–1528 рр. і не псувалися. Спершу дукат дорівнював 30 срібним грошам. Цю кількість грошів прирівнювали до одного польського золотого як лічильної одиниці (польський злотий монетою не випускали). З початком Тридцятирічної війни (1618–1648), яка мала європейський характер (Річ Посполита в ній участі не брала), на доходах феодалів негативно позначилися наслідки монетарної кризи, що розгорнулася в Західній і Центральній Європі у зв'язку з різким зростанням військових видатків. Криза проявилася у швидкому псуванні основної грошової одиниці – срібних монет. До Речі Посполитої напливали монети гіршої якості,

натомість монета (грош) з порівняно вищим вмістом срібла вивозилася в ході торгових операцій на Захід або приватно накопичувалась і тому в обіг не надходила. Згодом, у зв'язку з падінням вартості грошів, їх кількість стосовно дуката зростала: так, у 1611 р. дукат дорівнював 70, у 1620 р. – 120, у 1650 р. – 180 грошам, тобто відповідно $2\frac{1}{3}$, 4 і 6 польським злотим. Таким чином, у Речі Посполитій наявність зіпсованих монет стала гостро відчутною на зламі другого і третього десятиріччя XVII ст. (у цей час вміст срібла в гроші впав на 40%). Це, навіть при певному номінальному рості цін на зерно, призвело до реального падіння доходів феодала [1, с. 110].

З точки зору історичної перспективи особливо відчутним для Речі Посполитої був занепад міст. Яскравим проявом цього було значне скорочення чисельності їх населення. Так, у 1640–1650 рр. у Великопольщі відсоток знищених або покинутих міських домів становив близько 60%, у Мазовії міського населення стало менше на 70%, Варшава у 1654 р. мала 10 тис. мешканців, а у 1660 р. – лише 4 тис. З огляду на знелюднення міст і порівняно невеликий вплив до них християнського населення, викликаний труднощами міського життя і великою потребою на людські руки в селі (що тягло за собою посилення панського контролю за рухом селян), значно зросла чисельність і частка єврейського населення. У багатьох містах євреї стали домінувати в ремеслі і торгівлі [1, с. 210].

Це вплинуло на цехове ремесло. Причиною цього були не тільки негативні тенденції у розвитку міст, а й зменшення попиту на ремісничу продукцію через падіння купівельної спроможності населення, конкуренцію сільського ремесла та ремесла партачів – позацехових ремісників, які мешкали в юридиках, частинах міста, що були приватною власністю магнатів, багатой шляхти й католицької церкви, населення яких не підлягало міському праву. Занепадала і гірнична справа. Так, у копальнях Олькуша щорічний видобуток свинцю скоротився з 50 тис. центнерів у XVI ст. до 14 тис. у XVII ст. [1, с. 211].

Істотною перешкодою для економічного розвитку Речі Посполитої була також мінімальна причетність до неї держави. Правда, в середині XVII ст. ставилося питання про державну опіку (протекціонізм) щодо вітчизняного господарства. Питання про державну політику в галузі економіки набувало все більшої актуальності. Давалося взнаки зокрема те, що у XVII ст. в більшості європейських держав перемагали меркантильні погляди, підтримувався розвиток вітчизняної промисловості, запроваджувалися протекціоністські митні бар'єри, заохочувало торгівлю.

Висновки. Економічне піднесення XVI ст. в Речі Посполитій змінилося початком економічного занепаду від другої чверті XVII ст. в силу, як екзогенних, так і ендогенних факторів.

До екзогенних факторів можна віднести монетарну кризу періоду Тридцятирічної війни (1618–1648) та завершення революції цін на європейських ринках. Ендогенними факторами стала криза системи економічних відносин, а саме: формування магнатської олігархії, вичерпання езекуційного руху, закріпачення селян, занепад міських цехів тощо. Одним з наслідків цих явищ виявилася неспроможність Речі Посполитої зупинити Українську національну революцію.

Список використаних джерел

1. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі з найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
2. Літвін Г. З народу Руського. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569–1648) / Генрик Літвін. – Київ: Дух і Літера, 2016. – 616 с.
3. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения / Под ред. Л. М. Брагиной / Москва: Высшая школа, 1999. – 479 с.
4. История Польши в 3–х т. Т.1: под ред. В. Д. Королюка, И. С. Миллера и П. Н. Третьякова. – Москва: Издательство Академии наук СССР, 1956. – 584 с.
5. Історія України в особах: Литовсько-польська доба / Авт. колектив: О. Дзюба, М. Довбищенко, ... О. Русина (упоряд. і авт. передм.) та ін. – К.: Україна, 1997. – 272 с.
6. Мішук Г. А. Польський сарматизм / Галина Анатоліївна Мішук // Матеріали V Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, 9–10 листопада 2012 р., м. Житомир: зб. наук. пр. / ред.: П. Ю. Саух, Н. А. Сейко, С. М. Мішук; МОНМС України, Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2012. – 411 с.
7. Рутковский Я. Экономическая история Польши / Ян Рутковский: [пер. с польского Л. В. Разумовский, Ч. Вольский]; под ред., предисл. Ф. Я. Полянский. – Москва: Гос. изд-во иностранной литературы, 1953. – 427 с.
8. Славянское барокко. Историко-культурные проблемы эпохи: под ред. А. И. Рогова, А. В. Литвинова, Л. А. Софронова. – Москва: Наука, 1979. – 373 с.
9. Тымовский М. История Польши / Михал Тымовский, Ян Кеневиц, Ежи Хольцер; [пер. с польск.]. – Москва: Весь Мир, 2004. – 544 с.
10. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Наталя Яковенко. – К.: Критика, 2006. – 584 с.
11. Таїрова-Яковлева Т. Г. Гетьмани України. Історії про славу, трагедії та мужність / [пер. з рос.]. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2015. – 424 с.
12. Чуткий А. Нариси з економічної історії України. Книга 2. Становлення житниці Європи (друга половина XV – перша половина XVIII ст.) / А. Чуткий. – К.: Темпора, 2015. – 368 с.
13. Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. / П. М. Сас. – К.: Наукова думка, 1989. – 232 с.
14. Кінг Чарльз. Історія Чорного моря / Чарльз Кінг. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 312 с. – (Серія «Ідеї та Історії»; Вип. 6).
15. Берковський В. Економіка Правобережної України XVI – XVIII ст. в польській історіографії кінця XX – початку XXI ст. / В. Берковський // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2009. – Т.17. – С.48–55.
16. Білоус Н. О. Люблінська унія 1569 р.: історіографічні погляди та інтерпретації (до 440-річчя Люблінської унії) / Білоус Н. О. // Український історичний журнал. – 2010. – №1. – С.65–83
17. Торговля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянина / АН УРСР. Археограф, комісія та ін.; Упор. В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко; Редкол.: М. Ф. Котляр (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1990. – 408 с.
7. Rutkovskij Ja. Jekonomicheskaja istorija Pol'shi / Jan Rutkovskij: [per. s pol'skogo L. V. Razumovskij, Ch. Vol'skij]; pod red., predisl. F. Ja. Poljanskij. – Moskva: Gos. izd-vo inostrannoj literatury, 1953. – 427 s.
8. Slavjanskoe barokko. Istoriko-kul'turnye problemy jepohi: pod red. A. I. Rogova, A. V. Litvinova, L. A. Sofronova. – Moskva: Nauka, 1979. – 373 s.
9. Tymovskij M. Istorija Pol'shi / Mihal Tymovskij, Jan Kenevich, Ezhi Hol'cer; [per. s pol'sk.]. – Moskva: Ves' Mir, 2004. – 544 s.
10. Jakovenko N. Narys istorii' seredn'ovichnoi' ta rann'omodernoi' Ukraïny / Natalja Jakovenko. – K.: Krytyka, 2006. – 584 s.
11. Tai'rova-Jakovleva T. G. Get'many Ukraïny. Istorii' pro slavu, tragedii' ta muzhnist' / [per. z ros.]. – K.: TOB «Vydavnyctvo «Klio», 2015. – 424 s.
12. Chutkyj A. Narysy z ekonomichnoi' istorii' Ukraïny. Knyga 2. Stanovlennja zhytnyci Jevropy (druga polovyna XV – persha polovyna XVIII st.) / A. Chutkyj. – K.: Tempora, 2015. – 368 s.
13. Sas P. M. Feodal'nye goroda Ukrainy v konce XV – 60-h godah XVI v. / P. M. Sas. – K.: Naukova dumka, 1989. – 232 s.
14. King Charl'z. Istorija Chornogo morja / Charl'z King. – K.: Nika-Centr, 2011. – 312 s. – (Serija «Idei' ta Istorii'»; Vyp.6).
15. Berkovskij V. Ekonomika Pravoberezhnoi' Ukraïny XVI – XVIII st. v pol's'kij istoriografii' kincja XX – pochatku XXI st. / V. Berkovsk'kyj // Naukovi zapysky. Zbirnyk prac' molodyh vchenyh ta aspirantiv. – K., 2009. – T.17. – S.48–55.
16. Bilous N. O. Ljublins'ka unija 1569 r.: istoriografichni poglady ta interpretacii' (do 440-richchja Ljublins'koi' unii') / Bilous N. O. // Ukraïns'kyj istorychnyj zhurnal. – 2010. – №1. – S.65–83
17. Torgivlja na Ukraïni, XIV – seredyna XVII stolittja: Volyn' i Naddniprojans'hyna / AN URSR. Arheograf, komisija ta in.; Upor. V. M. Kravchenko, N. M. Jakovenko; Redkol.: M. F. Kotljар (vidp. red.) ta in. – K.: Nauk. dumka, 1990. – 408 s.

Prykhodko Yu. O., applicant of the Department of History of Ukraine, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna (Ukraine, Uman), yu_pryhodko@ukr.net

The crisis of the system of economic relations of Commonwealth as a reason of national revolution led by B. Khmelnytsky

The article examines the history of the social and economic rise of the Commonwealth in the 16th and early 17th centuries and the beginning of the collapse of the Commonwealth from the second quarter of the 17th century, one of the consequences of which was the beginning of the Liberation War of the Ukrainian people and the essence of the historical processes that took place in the past of the Commonwealth. Also it is explored the causes and consequences of the crisis of the system of economic relations of the Commonwealth. The historical role of the Commonwealth was to unite the Slavic world. But the overwhelming majority of the gentry, as the carrier of the Sarmatian idea of chosenness and of the dogmatically repressive, totalitarian intolerance, not only eroded this unifying project, but further determined the collapse of its statehood, which was confirmed by the failure of the Commonwealth to stop the Ukrainian National Revolution.

Keywords: social and economic model, filvarok, chynsh, monetary crisis, trade balance, lan.

УДК 130.1

Заторський о. Н.,
докторант богослов'я в університеті м. Фрібур
(Швейцарія), o_nazarj@yahoo.de

Українські переклади «Послання Мисаїла»

Проаналізовано існуючі на сьогодні фрагментарні переклади «Послання Мисаїла» українською мовою. При цьому головна увага звернена на правильність перекладу стосовно вихідного тексту. Наведено приклади перекручень і спотворень останнього, особливо характерні для перекладів Б. Бучинського та В. Шевчука, тоді як переклади М. Возняка і М. Грушевського свідчать, що їхні автори володіли церковнослов'янською набагато краще, оскільки виявляють набагато меншу кількість хиб.

Ключові слова: «Послання Мисаїла», український переклад, Б. Бучинський, М. Возняк, М. Грушевський, В. Шевчук.

«Послання Мисаїла до папи Сикста IV», укладене 1476 р., вперше опублікував за списком із Крєва київський